

Mariusz Szuster

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

ŚWIATOWY KRYZYS FINANSOWY JAKO KATALIZATOR INTEGRACJI KRAJÓW AZJI WSCHODNIEJ

1. Struktura handlu w krajach azjatyckich

W minionych latach największe azjatyckie gospodarki zanotowały wzrost zależności od eksportu. Około 52% azjatyckiego eksportu kierowane jest do USA i UE. Większość chińskiego eksportu także przypada na kraje Europy i Ameryki Północnej. Spowodowało to rozprzestrzenienie się kryzysu gospodarczego na kraje azjatyckie, w których, co prawda, nie doszło do kryzysu na rynku kredytów, ale są one narażone na wahania popytu w USA i Europie. Bezpośrednim efektem światowego kryzysu finansowego była znaczna redukcja eksportu z Azji do USA i Unii Europejskiej. W grudniu 2008 r. eksport z Tajwanu (liczony rok do roku) spadł o 42%. W Indonezji w styczniu 2009 r. zanotowano spadek eksportu o 36%, a w Tajlandii o 25%. W lutym 2009 r. spadek eksportu z Chin wyniósł 25,7%. Struktura azjatyckiego handlu międzynarodowego doprowadziła do dużej podatności na spadek popytu w krajach zachodnich. Zależność Azji od popytu w USA i UE jest podwójna: bezpośrednia (eksport wyrobów gotowych) i pośrednia (eksport środków produkcji). Udział dóbr finalnych w eksporcie w przypadku większości krajów azjatyckich utrzymuje się na poziomie ok. 50%, wyższy jest dla Chin (55,4%) i Hongkongu (57,1%)¹. Dwie trzecie azjatyckiego handlu wewnętrznego stanowią przepływy środków produkcji. Ponad połowa importu do Chin to właśnie elementy do montażu wyrobów gotowych. Rozwój wewnątrzregionalnych (ponadgranicznych) powiązań produkcyjnych zintegrował azjatycką gospodarkę (w obszarze wytwórców), ale też uzależnił od popytu na dobra gotowe z krajów zachodnich. Na przykład eksport z Korei Płd. do Chin spadł o 32,9%, a cały import do Chin w li-

¹ *Pre-crisis trends signal extent of exposure*, "OxResearch", Oxford, 9.01.2009.

stopadzie 2008 r. spadł o 17,9%². Spadek importu spowodowany był głównie redukcją dostaw półproduktów używanych do produkcji wyrobów gotowych kierowanych na eksport. Dlatego azjatycka struktura handlu charakteryzuje się wysoką zależnością od chińskich zamówień na środki produkcji wykorzystywane do wytwarzania eksportowanych na Zachód wyrobów gotowych. W porównaniu z handlem środkami produkcji poziom wewnątrzregionalnego handlu wyrobami finalnymi (zwłaszcza dobrami konsumpcyjnymi), pomimo zauważalnego wzrostu pozostaje niewielki. W 2006 r. poziom azjatyckiego handlu wewnątrzregionalnego częściami i komponentami wyniósł 360,7 mld USD, a handel dobrami konsumpcyjnymi 152,3 mld USD³. Dla porównania w UE wewnątrzspółnotowy handel dobrami konsumpcyjnymi był o 72% większy niż handel częściami i komponentami (odpowiednio 743,9 mld USD i 432,9 mld USD). W 2006 r. eksport wyrobów gotowych z krajów azjatyckich do Chin wyniósł 5,7% całego eksportu tych krajów.

2. Zmiany PKB w krajach azjatyckich

Kryzys finansowy uderzył w Japonię, Koreę Południową, Tajwan, Singapur, Tajlandię i Hongkong. Chiny, Indie i duże kraje ASEAN unikają recesji i osiągają relatywnie wysokie wskaźniki głównie dzięki popytowi na rynku wewnętrznym. W ostatnim kwartale 2008 r. spadki PKB r/r zanotowano na: Tajwanie o 8,4%, w Japonii o 4,3%, Singapurze 4,2%, Tajlandii 4,3%, Korei Płd. 3,4%⁴. W przypadku drugiej co do wielkości gospodarki świata, czyli Japonii, prognozy mówią o zmniejszeniu PKB w 2009 r. o 2,6%. Byłby to najgorszy wynik w powojennej historii tego kraju. Produkcja przemysłowa w grudniu 2008 r. zmniejszyła się o 9,6% w stosunku do poprzedniego miesiąca. Tak głębokiego spadku tego wskaźnika nie odnotowano jeszcze nigdy w jego 55-letniej historii. W innych krajach wskaźnik ten rośnie wolniej, ale pomimo spadku eksportu utrzymuje się wzrost, który jest wspierany przez silny popyt wewnętrzny. Kraje azjatyckie, które w ostatnich miesiącach wykazywały się odpornością na zawirowania, to (uwzględniając wzrost PKB r/r w czwartym kwartale 2008 r.)⁵:

- Chiny 6,8% (w porównaniu do 9% w całym 2008 r.),
- Wietnam 5,4% (6,2% w 2008 r.),
- Indonezja 5,2% (6,1% w 2008 r.),
- Indie 5,3% (7,1%, przy czym rok finansowy kończy się 31 marca),
- Filipiny 4,5% (4,6% w 2008 r.),
- Malezja 0,1% (4,6% w 2008 r.)⁶.

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ *Asia: Internal drivers offer long-term hope*, "OxResearch", Oxford, 18.03.2009.

⁵ Tamże.

⁶ A. Field, *ASEAN signs Free-Trade Pact*, "Traffic World", Newark, 27.02.2009.

Potencjał wzrostu tej grupy, która w mniejszym stopniu została dotknięta przez kryzys finansowy niż USA czy Europa, może odegrać istotną rolę dla regionalnej i światowej gospodarki. Można się spodziewać, że niski poziom zadłużenia, spadające ceny surowców i wysokie rezerwy walutowe (zwłaszcza w Chinach) przyczynią się do powrotu pozostałych rynków azjatyckich na ścieżkę wzrostu.

3. Konsumpcja na rynkach azjatyckich

Założenie, że wewnętrzna dynamika może zrekompensować spadek popytu w USA i UE, prowadzi do prób zwiększenia lokalnego popytu. Rynek krajów azjatyckich i popyt na dobra konsumpcyjne jest wciąż relatywnie mały, przez co nie może w pełni zrekompensować strat spowodowanych przez światowy kryzys. W krajach, w których zanotowano spadek PKB w ostatnim kwartale 2008 r., z wyjątkiem Singapuru i Tajlandii, wewnętrzny popyt, a szczególnie indywidualna konsumpcja, spadły przed wybuchem kryzysu (w trzecim kwartale 2008 r.), np. o 2% na Tajwanie⁷. Klienci z wyprzedzeniem zaczęli ograniczać wydatki. W Singapurze w trzecim kwartale 2008 r. indywidualna konsumpcja wzrosła o 4,7%, w czwartym kwartale już zaczął się spadek. Rynek wewnętrzny okazał się zbyt słaby, by zrekompensować spadek eksportu. Popyt w Chinach, krajach ASEAN czy Indiach jest jednak czynnikiem, który może pomóc tym gospodarkom uniknąć recesji. Kraje te notują szybki wzrost konsumpcji, stymulowany przez rozwój klasy średniej i modę na społeczeństwo konsumpcyjne. Na przykład w Indonezji i Indiach – krajach słabiej zintegrowanych przez technologiczne łańcuchy dostaw – rodzimy popyt był głównym czynnikiem wzrostu w obecnej dekadzie. Pomimo światowego kryzysu prywatna konsumpcja w tym regionie zachowuje sporą część ze swojej dynamiki. Wzrost był przede wszystkim efektem indywidualnej konsumpcji. Spadające ceny paliw i żywności, spadek inflacji (stymulujący akcję kredytową) częściowo niwelowały spadki wywołane światowym kryzysem. W całym roku 2008 w Chinach wzrost sprzedaży detalicznej wyniósł 20,9%. W grudniu 2008 r., licząc rok do roku, wzrost wyniósł 17,5%, a w styczniu 2009 r. nieco mniej – 15,2%⁸. Na Filipinach prywatna konsumpcja w czwartym kwartale 2008 r. wzrosła o 4,5%, a w Indonezji o 4,8%. Podobnie wygląda sytuacja na rynku usług. W czwartym kwartale 2008 r. w Malezji, gdzie przemysł wytwórczy mocno odczuł spadek koniunktury, sektor usług wzrósł o 5,6%. W Indonezji hotele i restauracje zanotowały wzrost o 5,5%, inne usługi o 6%. Na Filipinach usługi wzrosły o 4,9%⁹. Pomimo światowe-

⁷ *Asia: Internal...*

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

go kryzysu finansowego, w ASEAN, Chinach, Korei Płd. i Japonii międzynarodowy ruch turystyczny wzrósł w 2008 r. o 7,5% w stosunku do roku 2007¹⁰.

4. Rola ASEAN w tworzeniu podstaw dalszego rozwoju

Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of Southeast Asian Nations) liczy 10 członków. Są to: Birma, Brunei, Kambodża, Indonezja, Laos, Malezja, Filipiny, Singapur, Tajlandia i Wietnam. ASEAN ma ok. 570 mln mieszkańców, co stanowi duży potencjał rozwoju¹¹. Udział handlu w ramach stowarzyszenia ASEAN stanowi 24% całej wymiany międzynarodowej krajów bloku¹². Inwestycje wewnątrzregionalne kształtują się na poziomie 12% wszystkich BIZ napływających do krajów ASEAN¹³.

W celu intensyfikacji wymiany pojawiają się plany utworzenia wspólnoty (ASEAN Economic Community) wzorowanej na UE. Wspólnota ma powstać do 2015 r. Jako wzór i modelowe rozwiązanie stawiana jest UE, a punktem docelowym jest wspólny rynek. Głównym postulatem jest pogłębienie integracji i stworzenie prawno-organizacyjnej struktury w celu zapewnienia przyszłego wzrostu. Inwestorzy z innych krajów mają poczucie, że ASEAN obejmuje wiele różnorodnych krajów stosujących odmienną politykę handlową. Celem jest głębsza integracja ASEAN, mająca ograniczyć oddziaływanie światowego kryzysu gospodarczego i podkreślić potrzebę dalszego umacniania wspólnej tożsamości regionu i stwarzania szans będących efektem wspólnego działania. Region ma dzięki temu zmniejszyć zależność od UE i USA i postawić na wymianę na własnym kontynencie. Kluczowe czynniki wzrostu ASEAN to jedność, wspólna tożsamość, np. przez utworzenie marki ASEAN. Ścisłej współpracy nad wewnątrzwspólnotowym handlem i inwestycjami mają służyć narzędzia – zarówno „twarde”, jak redukcja taryf i likwidacja barier, jak i „miękkie”, np. promocja wspólnego rynku. Propozycje zmian i ułatwień dla podróżujących w ramach ASEAN obejmują np. utworzenie „ASEAN line” na lotniskach, czyli odrębnych wejść dla obywateli krajów bloku. Rozwiązanie to miałyby być pierwszym krokiem do integracji. Ustalono, że „ASEAN line” będzie wprowadzona tam, gdzie jest to możliwe (także dla pasażerów podróżujących w ruchu „bezwizowym”, przy założeniu, że reszta krajów dołączy w przyszłości). ASEAN ma być umocnione, by przekształcić region w jeden

¹⁰ Ch. Theparat, *ASEAN plans joint campaigns*, „McClatchy – Tribune Business News”, Waszyngton, 13.01.2009.

¹¹ L. Panti, *Market integration will make ASEAN survive crisis*, „McClatchy – Tribune Business News”, Waszyngton, 17.01.2009.

¹² J. Hermosa, *Neighbours may help offset impact of trade slowdown*, „Business World”, Manila, 5.01.2009.

¹³ N. Wiriyapong, P. Yuthamanop, *Leaders call for faster integration: Branding identified as tool to unite ASEAN*, „McClatchy – Tribune Business News”, Waszyngton, 28.02.2009.

cel inwestycji i jeden podmiot współpracy handlowej. Redukcja barier handlowych w ramach ASEAN ma spowodować przyciągnięcie inwestorów i turystów z USA, Europy, Chin, Korei Płd. i Japonii.

ASEAN zgodził się na stworzenie i uruchomienie wspólnych kampanii marketingowych, promujących atrakcje turystyczne całego regionu¹⁴. Celem jest utworzenie wspólnej marki pozwalającej identyfikować region jako całość. Stowarzyszenie właścicieli hoteli i restauracji w ASEAN zamierza w ten sposób złagodzić wpływ światowego kryzysu na branżę turystyczną. Celem jest wsparcie w latach 2009-2010 wymiany turystycznej pomiędzy krajami ASEAN, Chinami, Japonią i Koreą Płd. W założeniach określa się utrzymanie i uzyskanie wzrostu międzynarodowego ruchu turystycznego w wysokości 5-7% (w ramach ASEAN+3), co pomogłoby zniwelować zmniejszenie liczby turystów z innych kontynentów. ASEAN chce także zachęcić chińskie firmy do inwestowania. W 2008 r. wzajemne inwestycje wyniosły 52 mld USD¹⁵.

Dla krajów ASEAN kluczowym celem jest stać się wspólnym rynkiem i bazą produkcyjną z jednolitymi ponadgranicznymi powiązaniem. Celem jest także dalsza intensyfikacja handlu między krajami Azji. W ostatnich kilkunastu latach handel wewnątrzregionalny rósł szybciej niż cały azjatycki handel międzynarodowy. Przewiduje się dalszy wzrost wymiany towarowej między Chinami a krajami ASEAN. Prognozy zakładają, że kraje ASEAN w 2010 r. prześcigną Japonię, a w 2015 r. USA, stając się kolejno trzecim (2010) i drugim (2015) partnerem handlowym Chin¹⁶. Obecnie UE jest drugim partnerem handlowym ASEAN, gdy ASEAN jest dla UE piątym pod względem wielkości¹⁷. Handel wewnątrzregionalny (w ramach krajów ASEAN oraz Chin, Japonii, Korei Płd., Tajwanu, Indii, Australii i Nowej Zelandii) wzrósł z 41,5% (całego handlu międzynarodowego) w 1990 r. do 45,8% w 2000 i 46,2% w 2006 r.¹⁸ Szczegóły zaprezentowano w tab. 1. Wzrost handlu wewnątrzregionalnego wynika głównie z intensyfikacji handlu między Chinami a krajami azjatyckimi. Między rokiem 2000 i 2006 aż 70% wzrostu wewnątrzregionalnego handlu było efektem wymiany z Chinami. Między rokiem 1990 a 2006 eksport wszystkich krajów azjatyckich do Chin wzrósł 13-krotnie, a ich import z Chin 8,3 razy¹⁹. W tym samym czasie wewnątrzregionalny handel z wyłączeniem Chin wzrósł tylko 3,3 razy.

¹⁴ Ch. Theparat, wyd. cyt.

¹⁵ N. Wiriyaopong, P. Yuthamanop, wyd. cyt.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ B. De Vera, *RP ready to break ranks with ASEAN on EU trade*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 25.03.2009.

¹⁸ *Pre-crisis trends...*

¹⁹ Tamże.

Tabela 1. Udział poszczególnych kierunków eksportu na tle całego handlu międzynarodowego krajów azjatyckich (w %)

Ekspert	1990	2000	2006
Wewnątrzregionalny	41,5	45,8	46,2
Ekspert do USA	27,4	25,4	20,2
Ekspert do UE	19,5	16,6	18,0

Źródło: *Pre-crisis trends...*

Większa integracja ekonomiczna powinna spowodować, że stowarzyszenie ASEAN będzie bardziej atrakcyjne dla ponadnarodowych koncernów. Małe i średnie firmy w ASEAN powinny skorzystać na ponadgranicznych inwestycjach. Kryzys gospodarczy przyspiesza inicjatywy podejmowane w celu pogłębienia integracji. Kłopoty z eksportem powodują ograniczenie produkcji, redukcję zatrudnienia lub cięcia plac. Na początku 2009 r. widoczny był słabnący optymizm konsumentów. Pojawiły się problemy z utrzymaniem płynności, niestabilnością kursów walut i nierównowagą w obrocie handlowym, zwiększającą ryzyko dla gospodarki. Dlatego celem szczytu ASEAN+3 (Chiny, Japonia i Korea Płd.) w Hua Hin w Tajlandii w lutym 2009 r. było ustalenie podstaw dla efektywnej regionalnej współpracy²⁰. Podczas kryzysu 1997-1998 regionalne finanse ucierpiały m.in. ze względu na niechęć niektórych państw regionu do przyjęcia wspólnego stanowiska w sprawach stabilizacji walut i zapewnienia płynności. Tym razem zgodność była większa. ASEAN+3 podjął wspólne działania mające na celu obronę walut. Utworzono Azjatycki Fundusz Walutowy (Asian Monetary Fund) o wartości 120 mld USD. Jego celem jest pomoc dla krajów regionu, którym grozić będzie osłabienie waluty lub pojawią się problemy ze stabilnością systemu finansowego. Na pakiet 120 mld USD w 20% złożą się najbogatsi członkowie ASEAN, a 80% wyasygnują ze swoich rezerw walutowych Chiny, Japonia i Korea Płd. Fundusz jest częścią planu stymulacji gospodarki, ułatwiającego dostęp do kredytów i finansowanie handlu. Porozumienie zmienia zasady przyznawania środków. Zamiast dotychczas stosowanych umów bilateralnych powstanie fundusz o charakterze wielostronnym. Kolejnym przykładem postępującej integracji jest podpisanie porozumienia o wolnym handlu między ASEAN a Australią i Nową Zelandią. Porozumienie może przynieść nawet 48 mld USD do 2020 r. Jednocześnie stanowi ono uzupełnienie istniejącego porozumienia z Chinami i Japonią. Porozumienie z Indiami jest w bardzo zaawansowanym stadium. Dla krajów ASEAN kluczem rozwoju może być intensyfikacja wymiany z Chinami i Indiami. Jest to punkt wyjścia do podjęcia rozmów o wolnym handlu.

²⁰ ASEAN: *Leaders address economic slump*, "OxResearch", Oxford, 27.02.2009.

5. Problemy

Kraje ASEAN poczyniły postęp na drodze do utworzenia ram prawnych regionalnej integracji, ale jej wdrożenie będzie prawdziwym wyzwaniem. Realizacja przebiega bardzo wolno. Założenia wyglądają obiecująco, ale wprowadzanie ustaleń w życie jest zwykle bardzo trudne²¹. Źródła niepowodzeń wynikają z kilku czynników. Są to: konflikty między państwami, protekcjonizm, różnice ustrojowe, różnice w poziomie dochodów, niechęć do wspólnych rozwiązań.

Przykładem jest **konflikt** graniczny między Tajlandią i Kambodżą. Z kolei Tajlandia i Singapur zostały ostrzeżone przed podejmowaniem **działań protekcjonistycznych** (ochrona rynku i miejsc pracy kosztem firm z krajów regionu). Podkreślono, że chodzi o subsydia, kontyngenty, wyższe cła, restrykcje przy dostępie do rynku, szczególnie w sektorze rolno-spożywczym. Malezja oferuje firmom działającym w tym kraju finansowe zachęty do zwalniania zagranicznych pracowników zamiast Malezyjczyków²². Rząd Chin musi się zmierzyć z rosnącym napięciem w relacjach z kilkoma sąsiednimi krajami, niedawno bowiem Chiny zaczęły mieć nadwyżki w obrocie z innymi krajami Azji. Indie już wprowadziły ograniczenia dla importu zabawek z Chin, a chińskie władze obawiają się podobnych działań ze strony innych państw regionu. Widoczna jest dwustronna presja na Juana. Z jednej strony zagranica domaga się aprecjacji chińskiej waluty w celu zmniejszenia deficytu handlowego, z drugiej strony rodzimi eksporterzy domagają się osłabienia Juana w celu poprawy wyników eksportu. **Różnice ustrojowe** państw w bloku to kolejne źródło problemów. Członkami ASEAN są: monarchia, dwa kraje komunistyczne, wojskowa dyktatura oraz kilka młodych demokracji. Możliwości porozumienia w niektórych przypadkach są mocno ograniczone. Kolejna słabość to przepaść w **poziomie PKB** między krajami najbardziej rozwiniętymi (Singapur, Indonezja, Tajlandia, Malezja, Filipiny i Brunei) a resztą. W UE różnica między krajem najbogatszym a najbiedniejszym w przeliczeniu na jednego mieszkańca jest czterokrotna. W ASEAN PKB w Singapurze jest 150 razy większe niż w Birmie²³. Do najbiedniejszych zalicza się także Kambodżę i Laos. Kolejny problem to **różnice interesów**, np. opór przed obniżaniem taryf celnych, czy w kwestii ochrony praw do własności intelektualnej. Okazuje się także, że tylko nieliczne kraje ASEAN ratyfikowały projekt porozumienia o zniesieniu wiz we wzajemnych relacjach (np. Birma oczekuje wiz od wszystkich obywateli ASEAN, a Laos żąda wiz od mieszkańców Indonezji).

Brak wspólnych reguł szkodzi wiarygodności porozumienia. Biorąc pod uwagę opisane przeszkody, trudno uwierzyć, że strefa rzeczywiście stworzy głęboką ekonomiczną integrację.

²¹ P. Yuthamanop, *Businesses want ASEAN framework: Rule implementation a must for benefits*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 27.02.2009.

²² *ASEAN: Leaders...*

²³ P. Yuthamanop, *Europe open to Thai trade talks*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 3.03.2009.

6. Podsumowanie

Przedstawione problemy mogą znacznie spowolnić proces integracji krajów regionu. Wydaje się, że czynnikiem najsilniej oddziałującym na cały proces będzie tempo wychodzenia z kryzysu. Jeśli integracja na obecnym poziomie zacznie być postrzegana jako źródło rozwoju, jej tempo z pewnością ulegnie przyspieszeniu.

Literatura

- ASEAN: Leaders address economic slump*, "OxResearch", Oxford, 27.02.2009.
- Asia: Internal drivers offer long-term hope*, "OxResearch", Oxford, 18.03.2009.
- De Vera B., *RP ready to break ranks with ASEAN on EU trade*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 25.03.2009.
- Field A., *ASEAN signs Free-Trade Pact*, "Traffic World", Newark, 27.02.2009.
- Hermosa J., *Neighbours may help offset impact of trade slowdown*, "Business World", Manila, 5.01.2009.
- Panti L., *Market integration will make ASEAN survive crisis*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 17.01.2009.
- Pre-crisis trends signal extent of exposure*, "OxResearch", Oxford, 9.01.2009.
- Theparat Ch., *ASEAN plans joint campaigns*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 13.01.2009.
- Wiriyapong N., Yuthamanop P., *Leaders call for faster integration: Branding identified as tool to unite ASEAN*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 28.02.2009.
- Yuthamanop P., *Businesses want ASEAN framework: Rule implementation a must for benefits*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 27.02.2009.
- Yuthamanop P., *Europe open to Thai trade talks*, "McClatchy – Tribune Business News", Waszyngton, 3.03.2009.

THE WORLD FINANCIAL CRISIS AS A CATALYST OF THE INTEGRATION OF EAST ASIAN COUNTRIES

Summary

The Asian countries depend seriously on the export US and EU-bound. This became a source of economic problems. The integration of countries of the region is perceived as a chance for them to overcome crisis. The increased trade is a proof of such an assumption. There are plans of ASEAN Economic Community creation and also plans of further trade intensification. There are also obstacles like differences among these countries. These barriers may slow or even stop the process of integration.